




Tshekaseko ya Molaetša Dinonwaneng tša Sesotho sa Leboa


Nthabi Malatji 

Humanities

University of Limpopo 
Sovenga, South Africa

Sekgaila Chokoe 

Humanities

University of Limpopo 
Sovenga, South Africa

Matseno

Mehleng ya bogologolo, bagologolo ba be ba na le ditsela tša bona tša go ruta bafsa ka ga bophelo, mathata gammogo le maima a bophelo. Nakong ya maitišo bana ba be ba tsenywa sekolo ka go rutwa mebolelwana ya setšo. Go be go šomišwa dika, diema, dinyepo, dithai le mebolelwana ye mengwe. Godimo ga mebolelwana yeo ya setšo, go na le mmolelwana wa go ikgetha wo o tsebjago ka la nonwane. Mo kgaolong ye, go sekasekwa nonwane, nepo e le go tsebiša mmadi ka ga bohlokwa bja nonwane go lebeletšwe molaetša wa yona go setšhaba.

Nonwane e tletše ka boikgopolelo fela, mo diphedi ka go fapana di kgonago go bolela le go šoma bjalo ka batho. Batho ba swanetše go thoma go lebelela nonwane ka leihlo le lengwe. Masola le Kgatla (1993) ba dumela gore dinonwane di na le melaetša, mola Mangokoane (1975) a tshepa gore nonwane e hlametšwe go kgalemela bobo, go hlohleletša botho, leago, phedišano le lerato ka malapeng, metseng, le magoreng.

Bagologolo ge ba be ba hlama nonwane, maikemišetšo e be e le go fa bana molaetša wo bohlokwa wo o tla ba thušago ge ba dutše ba gola. Go na le dinonwane tšeo di swerego melaetša

yeo e amago bana gore ba phele bjang le gore ba hlokomele ditiro tšeo di sego tša loka ka ge di ka ba tsentsha mathateng. Gape nonwane e ka aga bana gore ba hlomphe batswadi le batho ba bagolo ka moka. Masola (1990) o re a mangwe a mabaka a gore bagologolo ba thome go hlama dinonwane ke ka lebaka la ge ba be ba na le dipotšišo tše dintši tšeo di lego mabapi le go fapana ga dilo mo lefaseng.

Molaetša wa nonwane o dula o etla ka tsela yeo e hlananego le tshegišo gammogo le go tloša bodutu. Ka gona ge o anegelwa nonwane, o a rutwa ebile o tlošwa bodutu ka nako e tee. Se se be se direlwa gore bana ba rate go theeletša dinonwane. Moreromogolo wa nyakišišo ye ke go tšweletša le go utolla molaetša wa go khuta ka gare ga nonwane ka ge bontši bja dinonwane di sa bee morero wa tšona pepeneneng. Mabakeng a mangwe, ka morago ga go bala goba go anegelwa nonwane o ka fela o re nonwane e bolela ka se, fela wa hwetša gore ga go bjalo ka lebaka la gore ka gare ga nonwane go hwetšwa molaetša wa pepeneneng le molaetša wa go utama.

Nonwane

Nonwane ke kanegelo yeo e hlamilwego nakong ya kgale, maikemišetšo e le go kgala batho, go ba ruta mekgwa ya go phela, le go fetišetša setšo go bafsa. Ke ditlholego tša segologolo tšeo di bego di bolelwa fela ka molomo. Phala (1992: 3) ge a hlaloša dinonwane o re:

“Ke dibolelwa tša setšhaba tšeo di akaretšago ditlwaelo, ditumelo le dikanegelo tše di hlolegilego le motho. Gape dinonwane ke thuto ebile ke tsebo ya setšhaba. Ke tsebo yeo setšhaba se e amulego sa ithuta le go e diriša lebakeng la mengwaga ye mentši. Dinonwane ke ditumelo tša setšo, dingwalo, dipheteletšo, tsebo, le bokgoni tšeo ka moka di fetišetšwago ka molomo melokong ya go fapana. Bohlokwa bja tšona ke go boloka ditlwaelo tšeo di sa ngwalwago.”

Nonwane ke karolo ya dingwalo tša setšo tšeo di bego di fetišetšwa melokong ye e fapanego ka go laodišwa. Di be di sa

ngwalwe, ke ka mo go hwetšwago nonwane e tee e laodišwa ka ditsela tša go fapana. Ke tšona ditaola tšeo bagologolo ba bego ba di lotela ditlogolwana tša bona. Le ge go na le mehuta ye mentši ya dinonwane, Sesotho sa Leboa se akaretša mehuta ye ka moka ka lentšu le tee e lego nonwane (Serudu: 1990: 54).

Mehola ya nonwane

Mehola ye e latelago ya dinonwane e kgobokeditšwe go tšwa dipukung tša bangwadi ba ba latelago: (Motloutsi, 2004: 6; Masola, 1990: 36; Serudu, 1990: 60; Mashabela, 2000: 99):

- Di na le molaetša ebile di ruta batho maitshwaro a mabotse.
- Di tliša khutšo ka go kgala dintwa.
- Di ruta polelo yeo e hlwekilego.
- Di tšweletša kotlo ya bobbe goba boradia bjo motho a bo dirago.
- Di kgona go imolla motho yo a lego mathateng.
- Di tloša bodutu.
- Go ruta bafsa go hlompha setšo le go latela ditumelo le ditlwaelo tša Sesotho sa Leboa.
- Di thuša go hloma kwano le kgomagano ya setšhaba.
- Di ruta go anega ditiragalo ka tatelano.
- Di lemoša gore tlhago le yona e ka tliša kotlo.
- Di ruta kgotlelelo.

Tshekatsheko ya molaetša wa nonwane

Karolo ye e tšweletša molaetša ya go fapana ka gare ga dinonwane tšeo di fapanego. Nonwane ye nngwe le ye nngwe e na le morero wa yona wo o itšego mo setšhabeng, ka gona go tla fatollošišwa merero yeo e lego ka gare ga dinonwane ka mokgwa wa go iphihla gomme merero yeo e tla bewa pepeneneng gore mmadi a ithute se sengwe ka yona. Mmadi o tla fiwa kakaretšo ya nonwane gomme morago a ahlaahlelwe molaetša wo o khutilego ka gare ga nonwane gammogo le molaetša wa pepeneneng.

Ngwana wa go se nwe meetse a go lla segwagwa (Molokomme, 1992)

Kakaretšo ya nonwane

Monna le mosadi ba be ba na le ngwana yo mogolo wa mošemane. Ba tšere nako ye telele ba leka go ba le yo mongwe fela go pala. Ka morago ga sebaka se setelele mosadi yola a ima, a ba le ngwana wa mosetsana. Morago ga go ba le ngwana, mosadi yola a thoma go ba le matepe le go kganyetša monna wa gagwe. Mosadi o boditše monna gore a ye go nyaka letlalo la nkwe a tle a bepule ngwana ka lona, monna le ge a be a boifa go lebana le nkwe o ile a no ya a mo tlela le lona. Mosadi o tšere letlalo lela a belega ngwana ntle le go ka leboga monna wa gagwe. Monna yo o ile a kwa bohloko, a dutše a nagana gore le yena a ka itefeletša bjang. Mosetsana yola o ile a lwala, monna o tšere ngwana a mo iša ngakeng gomme ngaka ya mo fa mešunkwane. Go fihleng gae monna o ile a botša mosadi gore ngaka e rile ngwana yo o swanetše go nwa meetse ao a sa llogo segwagwa, gomme meetse ao a swanetše go ya go kga ke mmagwe fela e sego yo mongwe. Mosadi o ile a nyakana le sediba seo go fihlela a se hwetša ka gare ga lešoka, o be a eya go kga meetse ao ka mehla ka ge morwedi wa gagwe a be a llela meetse ao le go a kwa bose. Sediba seo e be e le sa diphoofolo. Letšatši le lengwe mosadi o ile a ya sedibeng a apere ntepa gomme a nwa meetse kudu, a mo tlala dimpa a ba a swarwa ke boroko a robala gona fao. Ge a phafoga ke ge diphoofolo di šetše di fihlile, ge a re wa tšhaba ntepa ya wela fase. Tšhukudu e ile ya mo hlaba dimpa tše gomme meetse ale a tšwa ka moka ka gare ga mpa.

Molaetša wa go khuta

Nonwaneng ye go bolelwa ka monna le mosadi, bao ba bego ba nyaka go ba le ngwana yo mongwe ka ge morwa wa bona a be a šetše a godile. Mosadi o rile go bona gore o ka re monna wa gagwe o palelwa ke go mo fa ngwana yo mongwe, a thoma go ikutswa le banna ba bangwe go bona ge eba bothata bo na le monna wa gagwe goba bjang. Mosadi yola o ile a ima ngwana

wa mosetsana gomme morago ga go hwetša ngwana yoo, mathata a thoma go ba gona ka lapeng. Mo nonwaneng ba tšweletša mantšu a gore:

Mosadi yo o ile a thoma go kganyetša monna ebile a mo lepelelela (letl.7).

Se se tšweletša taba ya gore mosadi yo o be a se sa bona monna wa gagwe bjalo ka monnatia ka ge a se a kgona go mo fa ngwana yo mongwe. Mosadi yoo o rile ge a le gare a bogišwa ke go ima le go bapala ka monna wa gagwe ka go mo lepelelela, mpa yela ya thoma go mo tshwenya le go mo lwatša. Monna wa gagwe o ile a ya ngakeng gomme ge a fihla go ngaka a botšwa gore mosadi wa gagwe o lwala ka lebaka la gore ngwana yo o tiišwa phogwana ka matšhedi ao e sego a tatagwe wa madi. Taba ye e tšweletša ke ge monna yola a re:

Fela ngaka e rile a ka se folele sa ruri ge e le gore meetse ao o mo nwešago o a kgelela didibeng tšeo go tšona go llogo segwagwa (letl.8).

Mo mantšung a monna yo, bagologolo ba be ba leka go khutiša tabataba e lego gore mosadi yo mpa ya gagwe e mo lwatša ka lebaka la gore o robalana le monna yo e sego tatago ngwana yo a mo imilego. Ka gona, o swanetše go fela a eya go monna yo a mo imišitšego gore mpa yeo e tlogele go mo lwatša. Mosadi yo o ile a thoma go fela a eya mo go tatago ngwana wa gagwe wa madi, ba tiiša phogwana ya ngwana ka go robalana gomme bolwetši bja gagwe bja go tshwenywa ke mpa ya ba gona ge bo alafilwe. Mpa ya gagwe e ile ya thoma go gola, e le ge ngwana wa gagwe a phetše gabotse ka gare ga mpa, se se bonala ge ba re:

Dimpa tša gagwe di be di tletše mo e lego gore ntepa e ile ya wela fase (letl.9).

Ge ba re ntepa e wela fase ka madibeng ke ge mosadi bjale a apotše a belegišwa ngwana. Go ya madibeng ke seka seo se šupago gore mosadi o ile go belega gomme seka se sona se theilwe godimo ga taba ya gore ge mosadi a belega ngwana go

ba le meetse ao a tšwago ka mo mpeng ya gagwe pele ga ge ngwana a belegwa. Mosadi ge a belega o swantšhwa le ge motho a ile bodibeng ka ge a thunthela ka gare ga meetse ao a bego a le ka mo popelong ya gagwe. Robie le Michael (2014) ba tlaleletša se ka go re:

Ge lešoko le thomile, gantši go thoma pele nkgo ya meetse ya thubega gomme meetse ao a bego a šireleditše ngwana a thoma go dutlela ka ntle. Se e ka ba seka se sengwe sa gore lesea le loketšwe go belegwa.

Mo nonwaneng go tšweletšwa gore:

Tšhukudu ya mo hlaba dimpa tše ka lenaka gomme meetse ao a bego a le ka mpeng a ba a boelela ka sedibeng (letl.9).

Tšhukudu ka ge e le phoofolo ye kgolo e šomišitšwe bjalo ka mokgekolo bjalo ka ge go tsebja gore nakong ya kgale basadi ba be ba belegišwa ke bakgekolo ka gae. Ge ba re tšhukudu e mo hlabile dimpa ba šupa gore mokgekolo o mmelegišitše ngwana.

Molaetša wa pepeneneng

Molaetša wa pepeneneng mo nonwaneng ye, ke go kgalemela batho ba basadi gore ba hlomphe banna ba bona le go se ba šomiše bošaedi. Mosadi yo o be a sa kwele monna wa gagwe bohloko ka go mo romela ka gare ga lešoka gore a yo tsoma nkwe yeo e ilego ya mo gobatša le go nyaka go mmolaya e le ge e be e leka go itwela ge monna yo a be a e bolaya. Nonwane ye e ruta batho go lebalela ka gore ge o swere motho ka pelo ebile o mo lakaletša kotlo, motho yo o mo swerego ka pelo a ka hlagelwa ke tše mpe kudu tše o bego o sa di gopola ka gona wa tla wa itshola. Monna yo o be a se a swarela mosadi wa gagwe ka ge a be a mo kwešitše bohloko ka go yo mo nyakiša letlalo la nkwe, ge a boile le lona, a se mo leboge le go mo leboga. Nonwane ye gape e laetša ka fao mmago ngwana a swarago thipa ka bogaleng ka gona. Mosadi wa batho le ge a be a tseba gore ka kua sethokgweng ga se go mo lokele gore a sepele a

nnoši ka ge go na le diphoofolo tša naga eupša o ile a phetha la mogologolo leo le rego 'mmagongwana o swara thipa ka bogaleng'. Seema se se hlaloša gore mosadi a ka upša a tsena ka gare ga mathata sebakeng sa ngwana wa gagwe ebile mosadi a ka dira se sengwe le se sengwe sebakeng sa ngwana wa gagwe. Seema se gape se tšweletša lerato le lešoko leo basadi ba nago le lona baneng ba bona ke ka lebaka leo basadi ba kgonago go aga malapa ka noši.

Nonwane ya Mokgadi le Mokgatšana

Kakaretšo ya nonwane

Mokgadi le Mokgatšana e be e le bana ba motho. Mokgadi o be a kganya ka ge gagabo ba be ba sa hloke selo, Mokgatšana yena o be a na le botho. Mokgadi ka letšatši le lengwe o ile a tšea leeto a re o nyaka go bona naga. Tseleng o kopane le mokgekolotsoko yo a ilego a mo kgopela gore a mo phomole malaka gomme Mokgadi a gana. Ge a tšwela pele a kopana le mosadi ka nokeng a swere meeta ye mebedi, mosadi yola a kgopela Mokgadi gore a mo rwadiše moeta wo mongwe gomme Mokgadi a gana ka la gore ka mehla o rwadišwa ke mang. Pele o kopane le segwagwa sa mo kgopela gore a se apeele motepa fela a gana, segwagwa se rile se ka se mmontšhe tsela ya go ya legageng la noga ya mohumi, ke gona fao Mokgadi a dumetšego go se apeela motepa gomme segwagwa sa mmontšha tsela ya go ya legageng la noga sa mmotša le gore ge a fihla a apeela noga yeo motepa ka mabele ao se mo fago ona.

Mokgadi o rile go fihla legageng a apeela noga motepa. Noga e rile go fihla ya ja motepa gomme ya se okwe bose ka ge o se na letswai. E ile ya befelwa ebile ya nyaka le go mo kopa ka ge e be e rata motepa wa go ba le letswai. Mokgadi o ile a boela gae gomme a re go anegela moratho wa gagwe Mokgatšana a re le yena o nyaka go yo iteka mahlatse fao nogeng ya mohumi. Mokgatšana le yena o kopane le mokgekolo yola wa mathomo wa go tšofala, mokgekolo a mo kgopela go mo phomola malaka gomme Mokgatšana a mo phomola ka morumo wa kobo ya gagwe mokgekolo a šala a le botse.

Pele a kopana le mosadi yola wa meeta a mo rwadiša ntle le go kgopelwa, mosadi yola a mo leboga ka letswai. Kua pele o kopane le segwagwa sa mo kgopela gore a se apeele motepa, Mokgatšana a se apeela a se nokela le ka letswai lela a le filwego, sona sa ja sa thaba sa mmontšha tsela ye nngwe sa re a tle ka yona gomme o tla bona legaga ge a fihla moo legageng a apeele noga motepa ka mabele ao se mo fago ona. Mokgatšana o fihlile legageng a apeela noga motepa a se lebale go noka ka letswai lela gomme noga ya thaba kudu ka ge e rata motepa wa letswai. Ka morago ga matšatši noga yela e ile ya fetoga ya ba monna gomme a nyala Mokgatšana ka dikgomo, dipudi le dinku tše dintši kudu.

Molaetša wa go khuta

Nonwane ye e utile molaetša wa gore Mokgadi o be a dula bogadi bja gagwe le ba bogadi bja gagwe gammogo le monna wa gagwe. Ba bogadi bja Mokgadi go šupša mmatswale wa gagwe, le bagadibo ba gagwe. Mmatswale wa Mokgadi ke mokgekolo yo go thwego o kopane le yena tseleng gomme a gana go mo phomola malaka, mola mosadi wa ka nokeng yena e le mogadibo wa Mokgadi. Noga yona go šupša monna wa Mokgadi.

Mokgadi o be a sa sware ba bogadi bja gagwe gabotse ka go gana go ba thuša ka medirwana ya ka gae a no nyaka go hlokomela monna wa gagwe fela ka thobalano. Taba ya gore Mokgadi o be a rata fela ge a eya legogweng le monna wa gagwe e sego go dira se sengwe e tšweletšwa ke ge nonwane e re Mokgadi o ganne go dira ka moka tšeo a bego a laelwa go di dira eupša ge a fihla legageng la noga a e apeela motepa. Mokgadi o rile mola a sa kgone go dira mediro ya ka gae, a palelwa gape le ke go belegela monna wa gagwe bana. Taba ye ya go hloka thari ga Mokgadi e tšweletšwa ke ge ba re ‘noga e rile ge e latswa motepa wo Mokgadi a e apeetšego wona ya kwa o se na letswai gomme noga ya se kwe motepa woo bose’. Taba ye e tšwelelago mo ke gore banna ba thabišwa ke ge mosadi a ba belegela bana. Le ge o ka ba kgotsofatša bjang goba bjang ge go etla ka taba tša legogweng eupša ngwana ke yona kgotsofalo ye kgolo, ebile ka setšo ngwana ke sona setšweletšwa se segolo sa bokgoni bja mosadi legogweng. Ke ka lebaka leo bagologolo ba bego ba

tshepa gore ge monna a nyala mosadi o mo nyalela go oketša le go katološa kgoro ka bana e sego se sengwe.

Ba gaboMokgadi ba rile go bona ge thari e palela Mokgadi ba napa ba romela Mokgatšana gore a ye a be tlhatswadirope ya mogolwagwe. Mokgatšana o rile go fihla bogadi a kgahla ba bogadi bja gagwe ka go ba hlokomela le go dira mediro ya ka gae. Mogologolo o rile mosadi ke tšhwene o lewa mabogo. Rakoma (1986: 208) o hlaloša seema se ka go re: “botse le go kgahliša ga mosadi ke ge a le seroto medirong ya gagwe gomme a fepa le go hlokomela monna wa gagwe”. Kgobe (1992: 46) o tlaletša tlhalošo ye ka go re “mosadi ge e le seroto medirong, o a retwa go fetiša ge a le botse goba a kgahliša”.

Taba ye ya go thuša ga Mokgatšana ka bogadi e tšwelela ge ba re Mokgatšana o kopane le mokgekolo gomme a mo phomola malaka ka morumo wa kobo ya gagwe, a kopana le mosadi ka nokeng a mo rwadiša moeta wa meetse, a kopana gape le segwagwa gomme a se apeela motepa. Se se laetša botho bja Mokgatšana le go ba mosadisadi gammogo le kgotlelelo ya gagwe. Ge ba re o phomotše mokgekolo malaka ka morumo wa kobo ya gagwe ba ra go re o ile a swara mokgekolo yo gabotse ka lerato le tlhokomelo, ka ge go šetše go hlalošitšwe gore mokgekolo yoo e be e le mmatswale wa gagwe.

Mokgatšana o be a bona mmatswale wa gagwe bjalo ka motswadi wa gagwe. Mokgatšana o ile a kgona go belegela monna wa gagwe ngwana. Se se lemogwa ge go thwe: ‘noga e ile ya thaba kudu ge Mokgatšana a e file motepa wa go ba le letswai’ mmadi a se ke a lebala gore ge go bolelwa ka go latswa motepa ga noga mo nonwaneng go bolelwa ka thobalano. Mo nonwaneng go tšweletšwa gape taba ya gore morago ga matšatši noga ye, e ile ya fetoga ya ba monna gomme seo ke sešupo sa gore o ile a belegelwa ngwana yoo ka yena e bilego monnanna.

Seo ga se re gore nako ye ka moka e be e se monna, ba no šupa gore e be e se monna wa go felelela ka ge a be a se na ngwana. Go bontšha lethabo la monna wa Mokgatšana mo nonwaneng, go bonagala ge a efa Mokgatšana mahumo a mantši ka ge a mo tlišeditše lethabo ka gae la go ipona e le monnanna. Go a tsebalega gore lethabo ka gare ga lenyalo go

šupša ngwana ebile gantši monna o thaba kudu ge ngwana yo e le wa mošemane ka ge a tlile go godiša kgoro ya lapa la gabo.

Nonwane ye e kgala batho ba go swana le boMokgadi gore ka setšo ge o nyetšwe ga se o nyalwe ke monna wa gago a nnoši eupša le lešika la meloko ya lapa la gabo monna wa gago ka moka ga lona.

Molaetša wa pepeneneng

Nonwane ye e bolela ka lekgarebe leo le bego le na le lenyatšo le go hloka tlhompho le tsebe. Mo bophelong go ya ka setšo, batho ba bagolo ba swanetšwe ke go hlompšha le go theeletšwa. Ngwana wa go se theeletše dikeletšo tša batho ba bagolo o bonwa bjalo ka ngwana wa lenyatšo le go hloka mekgwa. Batho ba bagolo ke bona ba tsebago bophelo ka gona go theeletša bona, o tla ba o ithuta tša bophelo le go efoga mathata mo bophelong. Mokgadi ka go hloka tlhompho o ile a feleletša a tsene ka gare ga mathata le go nyaka go loba bophelo bja gagwe ka go longwa ke noga kua legageng. Mola a theeditše bakgekolo bale le go ba thuša nkabe ba ile ba mo efoša seo a se bonego ka go mmošša gore kua legageng o swanetše go dira eng gore noga e se ke ya mmefelega.

Bagologolo ba kgolwa gore ngwana wa go nyatša batho ba bagolo a ka se lokelwe ke selo mo bophelong. Mokgadi ga se a ka a atlega leetong la gagwe ka ge a be a tšama a rogaka batho ba bagolo ge ba mo kgopela thušo. Nonwane ye e tutuetša batho gore ba phele le go itshwara bjalo ka Mokgatšana gore dilo tša bona mo bophelong di tle di atlege. Mokgatšana o ile a atlega leetong la gagwe gomme a fiwa mahumo ka lebaka la go ba le tlhompho ga gagwe mo bathong ba bagolo.

Nonwane: Mpho ya badimo

Kakaretšo ya nonwane

Mosadi o ile a belega ngwana a se na mmele e no ba hlogo fela. Hlogo e rile go gola ba e nyakela basadi ba bararo. Basadi ba, ba be ba sa tsebe monna wa bona ba no kwa fela ge go bolelwa

ka yena. Ge ba mo apeetše ba be ba no bea dijo mo mojakong wa ntlo ya monna wa bona, mmatswale e le yena a tsenago ka ntlong yeo. Ya re ka letšatši le lengwe mmatswale le mosadi wa boraro ba ya kgonyeng gomme ngwetši ya lebala kgare. Ngwetši e ile ya boela morago go e tšea, mmatswale o lekile go mo thibela eupša ngwetši ya ba e šetše e kitimetše morago gomme ya hwetša hlogo a tšwele a bina lapeng. Ngwetši ya tšhoga ya tšhaba, hlogo ya mo šala morago e tšama e kgokologa morago ga gagwe, ngwetši ya tshela molatswana wa meetse hlogo ya wela ka moeding ya se sa tšwa.

Ngwetši le mmatswale ba hlaba mokgoši gwa tšwelela batho gare ga bona go be go na le ngaka. Ngaka ya laela ngwetši gore e boele molatswaneng e re go fihla e opele koša. Ngwetši ya re go dira bjalo gwa tšwa hlogo, mmele le maoto. Hlogo yela e ile ya ba monna yo a feleletšego ba ya gae ba thabile. Go tloga letšatši leo Rahlogo o ile a dula ka lethabo le basadi ba gagwe ba bararo.

Molaetša wa go khuta

Nonwane ye e bolela ka monna yo a bego a se na ngwana. Ke ka lebaka leo ba rego ke hlogo yeo e bego e se ya felela. Setšhaba le sona ge se tla re motho ke monna se šupa yo a nago le bana. Ka setšo ge go šupša hlogo go šupša monna ka ge hlogo e le setho seo se laolago ditho tše dingwe, monna le yena o laola ka lapeng la gagwe.

Cisse (2013) o tlaleletša taba ye ya monna bjalo ka hlogo ya lapa ka go re:

Se se ra gore banna ba gapeletšega go hlokomela malapa a bona ka dilo ka moka tšeo ba lapa ba di hlokago gore ba ikwe ba šireletšegile ebile ba phelegile ka mehla mmeleng le menaganong. Monna o swanetše gore a be le letseno gore a kgone go hwetša dilo tše bohlokwa tšeo di nyakegago ka gare ga ntlo.

Monna yo mongwe le yo mongwe ge a nyala mosadi, o mo nyalela gore a tle a mmelelele bana gomme ka bona goro e

gole. Batswadi le bona ge ngwana wa bona a nyala mosadi ba a thaba, ka ge mosadi yo a tla ba tlišetša bana ka lapeng. MmagoRahlogo o be a ekwa bohloko ge morwa wa gagwe a sa hwetše bana ka gona a mmona bjalo ka monna yo a sego a felelela. MmagoRahlogo o ile go bona ngwana a se gona a kitima a nyaka mosadi wa bobedi eupša pele go ya no pala. Malome majadilhlogo le yena a tokegela ka mosadi wa boraro gomme ka mosadi wa boraro mmatswale a thoma go emaema le bonkadingala gore ba thuše.

Mafelelong o ile a hwetša ngaka yeo e ilego ya thuša mosadi yola wa boraro. Ngaka e file mosadi wa boraro ditaello, ya mmotša gore a dire eng le eng gomme mosadi yola a re go di latela ngwana a nama a ba gona. Ge ba re ngwetši a opela košana ba ra selo sa lešoko, mola ge ba re meetse a biloga ba šupa nkggo ge e phumega ka popelong ya mosadi gomme e bulela ngwana tsela ya go tšwa.

Taba ya go hlatsela tiragalo ye ya pele go ke ge ba re go tšwele hlogo pele, gwa latela mmele le magetla gomme ka morago ya ba maoto. Ye ke tsela yeo ngwana a tlogo ka yona lefaseng. Robie le Michael (2014) ba hlatsela se ka gore:

Gantši ge ngwana a belegwa, go tšwa hlogo ya lesea pele go tšwa sethong sa bosadi...gomme morago ga fao go latela mmele ka moka.

Mmatswale ke yena a ilego a belegiša ngwetši ka ge mola kgale bommatswale e be e le bona babelegiši. Taba ya gore o belegišwa ke mmatswale e tšweletšwa ke ge ba re ngwetši e be e na le mmatswale kua molatswaneng wa meetse eupša ka kua molatswaneng wa meetse gwa tsena ngwetši e nnoši. Mmolelwana wa Sesotho sa Leboa wa go akaretša taba ye ke gore ngwetši e ya madibeng gomme tlhalošo ya mmolelwana wo e le go belega ngwana. Ke gona mo go ilego gwa thoma go ba le lethabo ka lapeng, mmagoRahlogo a thaba kudu go bona ge Rahlogo a kgona go tliša sa mahlwana lefaseng, a napa a kgotsofala gore morwa wa gagwe ke monnanna. Ge ba re Rahlogo ya ba monna yo a feleletšego, a leboga mosadi wa

gagwe ge a mo opeletše gomme a dula ka lethabo le basadi ba gagwe, go opelelwa mo ba šupa ge a mmelegetše ngwana.

Tabakgolo mo nonwaneng ye ke gore batswadi le bona ba swarega gampe ge bana ba bona ba sa kgone go hwetša bana. Mola nakong ya kgale ge morwa ka gae a diegelwa ke go tswala ngwana ka gae, taba ye e be e bona ke ba bagolo pele ga ge le mong a ka itemoga gore o na le mathata. Ke ka lebaka leo ge go na le mathata batho ba bagolo e bago bona ba šetšego ba emaeme ba bone gore e ka ba bothata bo ka lehlakoreng la mang magareng ga monna le mosadi gomme ka thušo ya dingaka tša setšo bothata bjo bo nape bo rarollwe.

Molaetša wa pepeneneng

Nonwane ye e alela babadi ka fao mosadi ka setšo a swanetšego go phela ka gona ge a fihla bogading bja gagwe, e lego go se nyake go tseba tše dintši ge e se fela go re o nyetšwe. Basadi ba hlogo ba be ba sa tsebe monna wa bona eupša ba no phela ntle le mathata. Nonwane ye e ruta ngwetši gore a theeletše mmatswale wa gagwe ge a bolela ka ge e le yena a tsebago tša lapa la gagwe ka gona ge a re o se kgwathe mo le moo o swanetšwe ke go theeletšwa. Dingwetši tša mmagoRahlogo di be di ekwa ka mmatswale wa tšona gomme di no apea di solele Rahlogo di bee mo mojako gomme mmagoRahlogo yena a efa hlogo dijo tšeo ka noši. Ngwetši ya boraro yona ka go hloka tsebe ga se a ka a theeletša ge mmatswale a mo thibela go ya go tšea kgare gae gomme ka gona go hloka tsebe mo gagwe a ya a bona dimaka tšeo a bego a se a swanela go di bona e le ge Rahlogo a tletše lapa a binabina ka boiketlo.

Molaetša o mongwe wa molaleng mo nonwaneng ye ke gore sephiri se dula se hwetša tsejana ya sona ya go tšwela molaleng le ge o ka se uta bjang goba bjang. Nonwane ye e eletša batho gore ba se ke ba ješwa dihlong ke ge ba belege bana ba digole ka ge tše ka moka e le ka thato ya Modimo. Mosadi yo o be a se a swanela go uta ngwana yo wa gagwe wa segole ka ntlong gore batho ba se mmone. Batho ba be ba tla no bolela eupša ba fetša ka go mo tlwaela.

Thumo

Nyakišišo ye e tšweleditše maikemišetšo a go hlama dinonwane mo polelong ya Sesotho sa Leboa gore e be e le eng. Go tloga go iponagatša gabotse gore seo yo mongwe a ka se bonago e le morero ka gare ga nonwane ye e itšego, e ka no ba e se seo yo mongwe a se bonago. Ke ka fao go nago le molaetša wa pepeneneng le molaetša wa go khuta. Molaetša wa pepeneneng ke wona wo e lego gore gantši bana ba bona wona ebile o tletše ka tshegišo, go se kgonege le go tloša bodutu mola wa go khuta o lebišitše go batho ba bagolo.

Sekolo se bohlokwa nakong ya bogologolo seo se bego se kgatha tema ye bohlokwa mo maphelong a bana ka go ba ruta ka ga bophelo, se be se le ka moraleng ge go itišitšwe. Dingwalwatšhaba ke maitemogelo a bophelo ao bagologolo ba bego ba aga ditlogolo tša bona ka ona gore ba gole ba tseba gore bophelo ke eng. Dinonwane ke ye nngwe ya dithuto tšeo bana ba bego ba tšhošetšwa ka tšona le go rutwa gore mo bophelong ke eng seo se ba loketšego le seo se sego sa ba lokela. Dinonwane di bipile melaetša yeo e lego gore ga se ya lekana bana. Go dinonwane tšeo melaetša ya tšona e lebišitšego bathong ba bagolo, bana ba no kwa tshegišo fela le go tloša bodutu mola batho ba bagolo bona ba ekwa molaetša wa go khuta. Nakong ye nngwe nonwaneng, melaetša e ka ba ye mebedi yeo e lego gore wo mongwe ke wa bana mola wo mongwe o le wa batho ba bagolo.

Molaetša wa bana ke wona wa pepeneneng mola wa batho ba bagolo e le wa go khuta ebile o nyaka motho wa go tseba tlotlontšu, setšo le mebolelwana ya polelo gore o hwetšwe. Mo dinonwaneng gantši go šomišwa diphoofolo bjalo ka baanegwa eupša tabakgolo e le go bolela ka batho le ditiro tša bona. Dinonwane di tloga di na le leago le legolo mo bathong ka ge e le kanegelo yeo motho a ka se e le balego. Nonwane ke yona yeo e bego e kgona go fihliša molaetša ka pela baneng ebile molaetša wa gona o tloga o dula megopolong le dipelong tša bana ka ge bana ba be ba e tšea bjalo ka papadi ye bose ya go phadišana ka mabokgoni le mathaga a go anega dinonwane tšeo bokokwago bona ba ba anegetšego tšona.

Methopo

- Cisse, J.N. 2013. *The True Meaning of “Dad”: Role of a man in the Family—head of the House*. Bloomington: Westbow Press.
- Kgobe, D.M. 1992. *Tebu ya Legapu*. Mabopane: L.Z Sikwane Publishers.
- Makopo, S.A. 1993. *Moepathutse*. Pretoria: National Book Printers.
- Mangokoane, M.J. 1975. *Sekolo sa Borakgolokhukhu*. Pietermaritzburg: Educam Publishers.
- Mashabela, D.G. 2000. *Dula o Fihle Motlogolo*. Pietermaritzburg: Shuter & Shooter.
- Masola, I.S & Kgatla P.M.1993. *Makgonatšohle*. Pietermaritzburg: Shuter & Shooter.
- Masola, I.S. 1990. *Bohwa bja Rena*. Pietermaritzburg: The Natal Witness Printing and Publishing Company.
- Molokomme, P. 1992. *Dinonwane tša Morongwa*. Pretoria: J.L Van Schaik Publishers.
- Motloutsi, J.M. 2004. *Rutang Bana Ditaola*. Thohoyandou: Nev Production.
- Phala, M. I. 1992. *Matseketseke*. Pretoria: Gutenberg Book Printers
- Rakoma, J.R.D. 1986. *Marema-ka-dika: tša Sesotho sa leboa*. Cape Town: J.L Van Schaik Publishers.
- Robie, H.H, & Michael, E. 2014. *It’s Perfectly Normal: Changing Bodies, Growing up, Sex and Sexual Health*. Massachusetts: Candlewick Press.
- Serudu, S.M. 1990. *Dipheko tša Bagologolo*. Pretoria: De Jagerhaum.